

SÖZ SANATLARININ OLUŞMASINDA TEKRARLARIN ROLÜ

Kerime ÜSTÜNOVA

İnsanlar, gerek günlük konuşma dilinde, gerek yazılı metinlerde anlatımı daha belirgin kılmak, dinleyici üzerinde daha etkili olmak, sözü en kısa yoldan aktarmak için çeşitli yollara, söz oyunlarına başvururlar. Öyle ki, bunların bir kısmı deyimleşip kalıplaşmış, dilde yerleşik bir hâl almış ve genel kullanımda söz sanatı özelliğini yitirmiştir.

Doğan Aksan, "*Dile dayanan bir yaratı olarak şiir, gücünü insandan alır; dille oluşur. Dilin bugün bile bütünüyle çözemediğimiz gizleri aynı zamanda şiirin de gizleridir.*"¹ diyor. Hem dilin, hem nazmın sırları, insanoğlunun etkili söz söylemek için çeşitli söz sanatlarına ilgi göstermesinden kaynaklansa gerek. Geçmiş çok eski olan, ulusların kültürleri içinde önemli yer tutan şiir, var olduğu günden beri söz sanatlarını da beraberinde getirmiştir.

Söz sanatları aracılığıyla dile güzellik, orijinallik, anlatım zenginliği gibi nitelikler kazandırılmaktadır. Bu nedenle Türk edebiyatının ilk dönemlerinden beri kullanılmakta, meydana getirilen eserlere -özellikle manzum eserlere- bu yolla anlam genişliği, derinliği verilmeye, okuyucu üzerinde yoğun etkiler bırakılmaya çalışılmaktadır. Sözcüklere yeni anlamlar yükleyerek anlatım zenginliği elde etme, araç iken; kimi zaman amaç hâline gelmiştir. Öyle ki, edebiyatın bazı dönemlerinde söz sanatlarından yararlanmak, sanatlı söz söylemek, yalnız nazım için değil; nesir için bile geçerli olmuş; hatta öğretici eserlerde bile alışkanlık hâlini almıştır.

Bir nazmı ya da nesri oluşturan cümleler arasında çeşitli bağlar bulunur. Cümleleri oluşturan birimler gelişigüzel sıralanmazlar. Nazmı ve nesri oluşturan bağlardan bir de çeşitli yapıların tekrarıdır. Bir cümlede kullanılan herhangi bir birim, bir başka cümlede olduğu gibi karşımıza çıkabiliyor. Daha çok nazım parçalarında yer alan cümlelerde aynı ses birimlerin biçim birimlerin, sözcüklerin sözcük öbeklerinin, cümlelerin tekrarı oldukça sık görülen bir olaydır. Bu, kimi kez yapının olduğu gibi, kimi kez eksik tekrarlanması biçiminde karşımıza çıkar. Kimi kez ise, cümlelerin birinde yüzey yapıda verilip diğerlerinde derin yapıda yer alır. Seslerin, eklerin, sözcüklerin, sözcük öbeklerinin tekrarı, cümle kuruluşlarının, cümle yapılarının tekrarını koşullandırır. Aynı kuruluşlu cümlelerin gelişmesi, anlam tekrarına yol açar; cümle anlamlarını birbirine yakıştırmağa bilendir. Bütün bu olaylar,

¹ Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, s. 5.

birden çok cümleyi sımsıkı birbirine bağlar. Kuşkusuz ki, nazım parçasını oluşturan cümleler, birbirleriyle çeşitli anlam ve dil bilgisi bağlantıları olmadan geçinemezler. Bizim bu çalışmadaki asıl amacımız, nazımda kullanılan bazı sanatları, tekrar olayı ışığında açıklamaktır. Çünkü tekrarlar, bir kısmı edebî sanatın en önemli ses araçlarıdır.

Tekrarların en büyük özellikleri, cümlelerin birbirine bağlanmasına, bir bütünü oluşmasına hizmet etmektir. Anlamli ilgili sınırlar, nazım parçasındaki cümlelerin anlamlarının birbirine uygunluğundan doğar. Başka bir deyişle aynı ya da yakın anlamların tekrarı, anlam sınırının göstergesine döner. Tekrarlar olmadan nazım parçaları kendi terkiğini koruyamazlar.

Dildeki en az çaba kanunu, gereksiz söz tekrarını engeller. Yani dil tekrarı sevmez. İletişimin en kısa, kestirme yoldan, en anlaşılır biçimde kurulmasını arzu- lar. Dolayısıyla bazı birimleri cümleden atma eğilimi gösterir. Buna karşın tekrar- lardan vazgeçemez de; çünkü dil tekrarlar üzerine kuruludur. Tüm biçim birimler, cümleler aşında seslerin, eklerin, sözcüklerin tekrarlarından oluşmaktadır. İşte bunun içindir ki, dilde kullanmak zorunda olduğu tekrarlara daha estetik bir gö- rünüm verme, hatta onları gizleme, çabucak görülmeyecek biçime sokma çabası söz konusudur. Bunun en güzel yolu söz sanatlarıdır. Ya tekrarları tekrar olmaktan çıkarıp estetik bir sunuşla okura sunacak, ya da tekrarları güç anlaşılır hâle geti- recektir.

Söz sanatlarının bir kısmı tekrarların gözle görülecek biçimde sergilenmesiyle sağlanırken, bir kısmı yakın anlamlı birimlerin terarlanmasıyla oluşmaktadır. Yapı- lar, çoğunlukla biçim bakımından birbirlerini tekrarlamaktadırlar. Bunları anlam tekrarlarının desteklediği örnekler de az değildir. Tekrarlar gösterdikleri özellik- lere göre; tam, eksik, ters ve sıfır tekrar biçiminde olmaktadır. Tekrarların özelli- ğine göre edebî sanatları iki grupta incelemek gerekmektedir.

I. Aynı yapıların bir bütünde çeşitli biçimlerde tekrarıyla oluşan sanatlar:

a. Aliterasyon,	ç. İade,	f. Reddü'l- acüz ale's-sadr,	h. Tedvîr,
b. Asonans,	d. Kalb,	g. Seci,	ı. Tekrir.
c. Cinas,	e. Müşâkele,	ğ. Tard ü aks	i. Teşbih,

II. Yakın anlamlı birimlerin aynı bütünde yer almasıyla oluşan sanatlar:

a. Cem,	ç. İstihdam,	f. Sahr-i helal,	h. Tenasüp,
b. İhâm-ı tenasüp	d. İştikak	g. Tarsi,	ı. Tezat,
c. İhâm-ı tezat,	e. Leff ü neşr,	ğ. Tedric,	

Aynı dize içinde belli seslerin tekrarı olan aliterasyon, Türk şiirinin her döne- minde ve türünde görülmektedir. Başlangıçta sözcüklerin ön seslerinde eşlik için kullanılmış; zamanla deyimlere, atasözlerine, kalıp sözlere geçmiş; geliştirilmiş; şiir dilinin vazgeçilmez müzik öğelerinden biri olarak nazımdaki yerini korumuştur.

Aliterasyonun insanlık tarihi boyunca sevilmesi, ilgi görmesi; kuşkusuz ses tekrarlarının sözleri hatırda tutabilme, kalıcı kılma imkânı sağlamasından ve oluşturduğu ahenk nedeniyle insana zevk vermesinden kaynaklanmaktadır. Aliterasyon, aynı seslerin tekrarına dayandığı için tam tekrar olarak değerlendirilmelidir.

Kara koyun kuzular kuzulamaz

Me deme

Kara koyunun kuzusu, kınalı kuzum

Görür görmez yüzünü bekle azıcık

Meme deme

Fazıl Hüsnü Dağlarca / Kınalı Kuzu Ağdı

Şiir dilinde ünlü tekrarıyla sağlanan asonans, aslında aliterasyonun bir parçasıdır ve genellikle birlikte yapılırlar. Asonans ile aliterasyonun iç içe, dizelerde birbirine paralel bir biçimde yapılması, kafiyenin doğmasına zemin hazırlamıştır; çünkü kafiye, ses / sözcük vb. biçim birimlerin tekrarlanması olayıdır. Nazımdaki kafiyenin, nesirdeki biçimi olan seci de, tekrardan başka bir şey değildir.

Anlamları ayrı, fakat yazılış ve söylenişleri bir olan sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla yapılan cinas, kimilerince yalnız şiire özgü bir sanat olarak kabul edilmiştir. Ancak nesirde de kullanılır. Başarılı biçimde yapıldığında ortaya çok hoş bir fikir jimnastiği çıkar. Biçim bakımından tam tekrar özelliği gösterir. Sözcüklerin sayısına, imlâsına, sözcük türlerine göre cinasın her birine ayrı adlar verilen pek çok çeşidi vardır. Ancak bunların hepsinde de temel olan sözcüklerin tam tekrarıdır. Cinası oluşturan sözcükler arasında; harflerin, harflerin sıralarının, harflerin sayılarının ve harflerin okunuşlarının uygunluğu bakımından benzerlik olması gerekmektedir.

Meclis-i erbâb-ı dil bir lahza sensiz olmasun

Hürmetün inkâr iden âlemde hürmet bulmasun

Nefî

"Gönül erbabının meclisi bir an bile sensiz olmaz. Senin haram olduğunu inkâr eden, bu dünyada itibar, saygı bulmasın." Dost meclisinin olmazsa olmaz denecek türde iki unsuru vardır. Biri şarap, biri sevgilidir. Zahide göre içki ve sevgili haramdır. Harama el uzatmak, İslâm dinince yasaklanmıştır. Beyitte haram olan şeyin şarap mı, yoksa sevgili mi olduğu açıkça belli değildir; ama ilk akla gelen içkidir. Ancak her ikisinin de haram olduğunu kimse inkâr edemeyecek durumdadır. *Hürmet* sözcüklerinin -ilki *haram*, ikincisi *itibar/saygı* anlamlarında- tam tekrarı; tek sözcük tekrarına dayandığı için basit, her iki sözcük de aynı tür yapı özelliği (ad) gösterdiği için mümasil (benzer, eşit, denk) cinas adını alır.

Sözcükler arasında olması gereken dört özelliğin birinin eksik olması sonucu oluşan cinas ise, eksik cinastır. Biçim tekrarı ön plândadır. Bir çeşit eksik tekrar sayılan bu cinas türünün benzerliğin bozulmasına göre çeşitleri vardır.

*Kalem olsun eli ol kâtib-i bed tahririn
Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu sûr eyler
Gâh bir harf sukûtuyla kılur nâdiri nâr
Gâh bir nokta kusuruyla gözü kör eyler*

Fuzûlî

Eski harflerle yazıldığında dış görünüşleri aynı olan harfler arasındaki nokta ayrılığında kaynaklanan hat cinası; cinas-ı hat/cinas-ı hattı/cinas-ı musahhaf/cinas-ı tashif (düzeltilmiş, yanlışlıkla değiştirilmiş) gibi adlarla da anılır. Sûr (dügün) -şûr (gürültü) göz-kör arasındaki ayrılık, s-ş, r-z harflerindeki noktadan kaynaklanırken, nâdir-nâr arasındaki fark, d harfinin fazlalığından ileri gelmektedir.

Nazımda bir dizenin son sözcüğü ile ikinci dizeyi başlatma sanatı olan iade; hem biçim, hem anlam bakımından tam tekrar özelliği gösterir. Redü'l-acüz ale's-sadr sanatıyla benzerlik gösterdiğinden, bazı edebiyatçılar tarafından bu sanat adı altında değerlendirilmiştir.² Muallim Naci ise, bu iki sanatın birbirlerinden ayrılması gerektiğini; çünkü iadenin şiirin tamamına ait olduğunu ileri sürer.³

*Tuttu gülzâr-ı cinânı ebr-i gevher-bâr bâr
Bâr dâred ebr-i nîsân yüz şekâ'ik-vâr var*

*Var nazar kıl gör nedir ez-kudret-i sabbâğ bâğ
Bâğ içinde yanadır her gûşede gül-nâr-nâr*

*Nâr-ı gül yandırdı bülbülni ki gam-perver zâr
Derd için dâ'im dola sol durur gûşe-i gülzâr zâr*

*Yâr eger zülfün açarsa ger durur mâ-dâme dâm
Dâme tûşgı sünbül olgı nâfe-i Tatar târ*

*Târ-i çeşm-i şekâ'ik-gîr ü taraf-cûy cûy
Cûy-ı cân pür-âb-ı aşk et çün mecâlin bar bar*

*Bâr ehâ dedim Nesîmî kılma ez-bî-dâd dâd
Dâd ile gönlüm n'ola çün la'li gevher-bâr bâr*

Nesîmî

Üçüncü beyitin ikinci dizesi ile dördüncü beyitin birinci dizesinde tekrarların akışında bir bozulma söz konusudur. Düzenin sürdürülebilmesi için üçüncü beytin ikinci dizesi zâr ile başlayıp yâr ile bitmeliydi. Tekrarın her çeşidini başarıyla kullanan Nesîmî'de bu bozulmanın olağan karşılanamayacağını düşündüğümüzden sanırız arada düşmüş dize ya da dizeler vardır. Gazelin altı beyitle sınırlandırılması da bu düşüncemizi desteklemektedir.

² Aynı mısraın, bir manzumenin başında ve sonunda yer alması da redd'ül-acül-acüz ale's-sadrın sayılmıştır." Bk. Kaya Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri I Belâgat, s. 330.

³ Naci, Muallim: Isulâhat-ı Edebiyye.

Tekrarları görünmez kılarak estetiği artırma çabası, söz sanatlarında ters tekrarlardan yararlanmayı gündeme getirmiştir. Bu yolla yapılan kalb ya da kalb cinası, birbirlerini tersinden tekrarlayan iki anlamlı sözcüğün aynı bütünde kullanılması yoluyla yapılır.

*Önüne ebr-i siyahı çekerek
Etdi pinhân-ı kelef bedr-i felek* Muallim Naci

Felek/kelef (yüzdeki lekeler) birbirlerini tersten tekrarlayan iki anlamlı sözcük, aynı dizede buluşmuşlar. Kalb'in, 1. ters tekrarda harflerin yeri değiştirilerek, 2. tekrarlanan sözcüklerin biri beyit başında, biri beyit sonuna geçirilerek, 3. eski harflerle yazılan her iki dize tersinden okununca aynı dizenin meydana gelen türleri vardır.

Cânîler içinde kaldı Nâcî Muallim Nâci

*Gül ruhun hicriyle la'l olmuş gönül ey gonçe-fem
Gel bana ben ağlayım bülbül gibi sen bak da gül*

*Elebi la'l ü derdi la'l belâ
Odur o rûha hûr var devâ*

Reddü'l-acüz ale's-sadr; aynı sözcüğün, aynı kökten türemiş sözcüğün, aynı kökten türemiş gibi gözüken sözcüğün ya da sözcük öbeğinin birinci dizinin başında / ortasında, diğer dizinin sonunda kullanılması yoluyla yapılır. İadeden ayrıldığı tek nokta, beyitle / cümleyle sınırlı olmasıdır.

*Dil-berî eyle ey gönül geç kamudan ki kamudan
Eylemeyince dil berî bulmadı kimse dil-beri* Nesîmî

Cinaslı üç sözcüğün birinci dizinin başında, ikinci dizinin ortasında ve sonunda biçim bakımından tam tekrarı ile reddü'l-acüz ale's-sadr yapılmıştır.

Ters tekrara dayalı bir diğer söz sanatı da, tard ü aks'tir. Akis, aks ü tebdîl adları verilen bu sanat, sözün anlamını güçlendirmek amacıyla dizinin sözün ters tekrarı üzerine kurulması yoluyla yapılır. Bir dize, iki bölümden oluşur. Birinci bölümdeki cümle, ikinci bölüme tersten tekrarlanarak alınır. Nesirde de kullanılmıştır. Aksin kullanıldığı özlü sözler, deyimler vardır. (Kibârın kelâmı kelâmın kibârıdır / Yemek için yaşamamalı, yaşamak için yemeli / İnsanlar para kazanmak için sağlıklarını, sağlıklarını kazanmak için paralarını harcarlar vb.) Tekrarın kullanılış biçimine göre ikiye ayrılır: Tam akis, eksik akis.

*Nûşîn ebinin la'li la'li lebinin nûşîn
Şîrîn severim cândan cândan severim şîrîn*

*Hûrî yüzünü görse görse yüzünü hûrî
Miskîn olur ol hayrân hayrân olur ol miskîn*

*Tûbâ kaddini yârin yârin kaddini Tûbâ
Temkîn kılarım cândan cândan kılarım temkîn*

.....

Nesîmî

Utandım ağlayarak ağladım utanmayarak M. Âkif Ersoy

İzmir'in denizi kız kızı deniz

Sokakları hem kız hem deniz kokar Cahit Külebi

Gelse dergâhına ikrâm görürler küremâ

Küremâ dergehine gelse görürler ikrâm Ziya Paşa

Aynı aruz kalıbının tekrarıyla oluşturulan, dizedeki sözcüklerin her biriyle başlamak üzere aynı anlamda yeni dizeler elde etmeye yönelik; edebî değeri olmayan, sadece söz ustalığına dayanan ve akse benzeyen bir sanat da tedvirdir.

Reis olmuş bizim Behçet gelin alkışlayın sizler

Gelin alkışlayın sizler reis olmuş bizim Behçet

Bizim Behçet reis olmuş gelin alkışlayın sizler

Gelin alkışlayın sizler bizim Behçet reis olmuş

M. Kaya Bilgegil/Edebiyat Bilgi ve Teorileri

Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün kalıbıyla yazılan dizelerde sözcük olarak ele alırsak her sözcüğün dörder kez tekrarlandığını, cümle olarak alırsak yine her birinin dörder kez tekrarlandığını görürüz. Aslında yalnız iki cümleden oluşan bu dizelerde, cümlenin biri hiç değişmeden tekrarlanırken (*gelin alkışlayın sizler*: dört kez), diğerinde sözcük sırasında değişiklik yapılmış ve *Reis olmuş bizim Behçet*: iki kez, *Bizim Behçet reis olmuş*: iki kez tekrarlanmıştır.

Estetikten uzak, tekerleme özelliği gösteren dizelerin oluşmasına yol açan tedvire, biraz farklı biçimde de olsa, günümüzde rastlıyoruz.

Yine yeşillendi findık dalları

Bugün yeşillendi findık dalları

Zaten hep yeşildi findık dalları

Tekrar yeşillendi findık dalları vb. (şarkı sözü)

Tekrarla karıştırılmaması gereken, sözün etkisini artırmak için sözcük ya da sözcük öbeklerinin tekrarıyla yapılan tekrîr; Türk edebiyatının her döneminde sevilerek kullanılmıştır. Tekrîr, sözün bile bile tekrarlanmasıdır. Bir anlatım özelliğidir. Yerinde yapılırsa anlatıma güzellik katar. Bu sanatta sözcüklerin, sözcük öbeklerinin tam tekrarı söz konusudur.

"Tektîr, görünüşte yapıya ait bir san'attır. Taşdığı mânâ hamûlesi bakımından tamâmen ihtiraslara bağlıdır. Ayrıca, ifadeye ait ahengin artmasında da büyük te'sîri vardır."⁴

Çal sevdiceğim, çal güzelim, çal meleğim çal! Tevfik Fikret

Kaldırımlar, ızdırap çekenlerin annesi,
Kaldırımlar, içimde yaşanmış bir insandır.
Kaldırımlar, duyulur ses kesilince sesi,
Kaldırımlar, içimde uzayan bir lisandır.

Necip Fazıl Kısakürek

Raymond Chapman, "İnsan akli söz sanatları yapmaya belki de benzetmeyle başlamıştır."⁵ diyerek benzetmenin dildeki önemini vurgulamaktadır. Benzeyenleri çok, benzetilenleri tek olan benzetmelerde benzetilenin tekrarlandığı görülür. Benzetilen tam tekrar biçiminde yüzey yapıda yer almaktadır. Aşağıdaki örnek dize-lerde benzetilenler âteş / kâfir tam tekrardır.

gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cuybâr âteş Şeyh Gâlib

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el'aman
Serbeser iklim-i hüsnün kâfiristan oldu hep Nedim

Benzetilenleri çok, benzeyenleri tek olan benzetmelerde ise benzeyen sıfır tekrar görüntüsünde karşımıza çıkar.

Yâ Rabbim, günahım; denizler gibi uçsuz bucaksız, gökler gibi derin, karanlıklar gibi ölçülemez.

Günah; deniz, gök ve karanlıklara benzetilirken, benzeyen bir kez söylenmiş; ama cümlenin derin yapısında sıfır tekrar olarak yerini almıştır. Dil tekrarı sevmediğinden biçimsel olarak cümlede yer almayan günahım anlam bakımından cümledeki yerini korumaktadır. Dolayısıyla cümle: "Yâ Rabbim, günahım; denizler gibi uçsuz bucaksız, günahım göker gibi derin, günahım karanlıklar gibi ölçülemez." biçiminde anlaşılacaktır.

Nazımda çok sık rastlanılan ihâm-ı tenasüpte, aralarında anlam yakınlığı olan sözcükler aynı bütünde toplanırken kastedilmeyen anlamlar esas alınır. Kısaca şiirde yeri olmayan anlamların bir arada bulunması yoluyla yapılan sanattır. Yakın anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla yapılan tenasüpte eksik tekrar söz konusudur.

Sana dirler büt-i çîn zülfüne zünnâr söylerler
Zihî imânı yohlar küfr söylerler hatâ dirler

Fuzûlî

⁴ M. Kaya Bilgegil: Edebiyat Bilgi ve Teorileri I Belâgat, s. 252.

⁵ a.g.e., s. 119.

Çîn, zülf, zünnâr, küfr: Saçla ilgili unsurlar aynı beyitte toplanmıştır. Bu sözcüklerin göndermesi aynı yeredir. Yani saç çağrıştırmaktadırlar. Aynı kavram alanına giren sözcüklerin bir arada toplanması tenasübü gerektirir. Ancak *çîn* sözcüğü beyitte kıvrım anlamında kullanılmamıştır. Sözcüğün kastedilmeyen anlamını dikkate aldığımız için ihâm-ı tenasüp yapılmıştır. Yine hatâ sözcüğünün ülke anlamının beyitte yeri yoktur. *Çîn-Hatâ:* Ülke adları olarak ihâm-ı tenasüp meydana getirmişlerdir.

Leff ü neşr: aralarında anlam ilişkisi bulunan yakın anlamlı / karşıt anlamlı ya da aynı kavram alanına giren sözcükleri, birbirine paralel ya da karışık bir tarzda alt alta sıralama yöntemiyle aynı bütünde toplama işidir. Eksik tekrar özelliği gösterir; çünkü bunlar biçim değil; anlam tekrarlarıdır.

Yeni şiirde eşya da yer değiştiriyor. Burjuva sayılan piyano, resim fırçası, vazo, şarap, krizantem, bonbon gibi şeylerin yerini zurna, süpürge, kavanoz, rakı, salata, macun veya horoz şekeri alıyor

Suut Kemal Yetkin / Yeni Türk Şiiri

piyano-zurna / resim fırçası-süpürge / vazo-kavanoz / şarap, krizantem-rakı / bonbon-salata, macun veya horoz şekeri arasında mürettep leff ü neşr vardır.

Sihri helâl; birinci dizinin sonunda yer alan sözcük ya da sözcük öbeğinin aynı zamanda ikinci dizinin başında da kullanılması suretiyle her iki dizide anlam bulunması esasına dayanır. Bu durumda beyitte iki ayrı anlam bulunur.

Her hırâmından olur bir şûr-ı mahşer âşikâr

Fitne-i rûz-ı kıyâmet kâmet-i bâlâsıdır

Leskofçalı Galib

Âşikâr, birinci dizinin sonunda kabul edilirse beytin nesre çevrilişi: "Her hareketinden, salınışından bir mahşer gürültüsü âşikâr olur. Kıyamet gününün fitnesi, onun uzun boyudur." biçiminde: *âşikâr*, ikinci dizinin başında kabul edilirse beytin nesre çevrilişi: "Her hareketinden, salınışından bir mahşer gürültüsü oluşur. Onun uzun boynunun kıyamet gününün fitnesi olduğu âşikârdır." biçiminde olur.

Âşikâr, hem birinci, hem ikinci dizile ilişkili kılınırsa beyit şöyle nesre çevrilebilir: "Her hareketinden bin kıyamet gürültüsü âşikâr olur; âşikârdır kıyamet gününün fitnesi onun uzun boyudur." Bu durumda sıfır tekrar söz konusudur.

Tekrarlardan yararlanılarak yapılan bir diğer sanat da, tedricdir. Bir düşüncenin, bir duygunun, kavramların derece gözetilerek bir düzen içinde ifade edilmesiyle yapılır. Tedric, tekrarla iç içe geçmiş durumdadır. Aynı kavram alanına giren yapıların önemine göre derece derece yükseltilmesi ya da alçaltılmasına göre iki çeşit tedricden söz edebiliriz: Kademeli (basamaklı) çıkış / yükselen dereceleme, kademeli (basamaklı) iniş / alçalan dereceleme. Kademeli çıkışta; en azdan en çoğa, en zayıftan en güçlüye, en küçükten en büyüğe doğru sıralama yapılarak düzen sağlanır. Böylece istenilen etki, okuyucu üzerinde uyandırılmış olacaktır.

Makber, makber değil bir türbe, türbe değil bir mabet, mabet değil bir küre, küre değil bir sonsuz uzay olmalıydı. Abdülhak Hamit Tarhan/Makber

Değil bu köşk, değil bu mahalle, değil bu memleket, değil bu dünya, değil bu güneş âlemi, hatta bütün bu kâinat senin olsa; kalbin boş oldukça huzura kavuşamayacaksın! M. Kaya Bilgegil

İki asker mızrak mızrağa, kılıç kılıca, hançer hançere vuruşmağa başladılar. Namık Kemal/Cezmi

Sonuç

Söz sanatları aracılığıyla dile güzellik, orijinallik, anlatım zenginliği gibi nitelikler kazandırılır. Bu nedenle Türk edebiyatının ilk dönemlerinden beri kullanılmakta, meydana getirilen eserlere bu yolla anlam genişliği, derinliği verilmeye okuyucu üzerinde yoğun etkiler bırakılmaya çalışılmaktadır.

Tekrarlar, bir kısım söz sanatının en önemli ses araçlarıdır. Bu nedenle tekrarlar, bütünü oluşturan birimlere yeni anlamlar yükleyerek anlatım zenginliği elde etmek için kullanılan elverişli araçlardandır.

Dilin sevmediği tekrarlar, birçok sanatının oluşmasında rol oynamaktadır. Bazen biçim, bazen anlam, bazen de hem biçim, hem anlam tekrarlarıyla karşılaşmaktayız. Bu doğrudan (tam) tekrar biçiminde olduğu gibi, eksik, sıfır tekrar biçiminde de olabilmektedir. Tekrarların en büyük özellikleri, bir bütünü oluşmasına hizmet etmektir. Anlamla ilgili sınırlar, metni oluşturan cümlelerin anlamlarının birbirine uygunluğundan doğar. Başka bir deyişle aynı, yakın ya da zıt anlamların tekrarı, anlam sınırının göstergesine döner. Bütünü oluşturan cümleler, aralarında çeşitli anlam ve dil bilgisi bağlantıları olmadan birbirleriyle geçinemezler. Bir nazım ya da nesirde, cümleleri oluşturan birimler gelişigüzel sıralanmazlar Nazmı ve nesri oluşturan bağlardan biri de çeşitli yapıların tekrarıdır.

Dil, gereksiz söz tekrarını engeller. Bu nedenle bazı birimleri cümleden atma eğilimi gösterir. Ancak yine de tekrarlardan vazgeçemez. İşte bunun içindir ki, kullanılmak zorunda kaldığı tekrarlara daha estetik görünüm vermek, onları görünmez yapmak için büyük bir çaba içine girer. Bu konuda söz sanatlarından yararlanır. Tekrarları ya tekrar olmaktan çıkarıp estetik bir sunuşla verecek ya da tekrarları gizleyecek zor anlaşılır hâle getirecektir.

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*.

Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I. Belâgat*.

Kocakaplan, İsa, *Edebi Sanatlar*.

Kudret, Cevdet, *Edebiyat Bigileri I*.

Mutluay, Rauf, *100 Soruda Edebiyat Bilgileri*.

Olgun, Tahir, *Edebiyat Lügati*, Enderun yayınları: 3, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.

Üstünova, Kerime, *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*, Alfa yayınları, İst. 1998.

_____, "En Büyük Dil Birimi Cümle midir?" (Trakya Üniversitesince yayımlanacak olan Necmettin Hacıeminoğlu Armağanı'nda yayımlanacak).

_____, "Cümleden Büyük Birlikler" (Trakya Üniversitesince yayımlanacak olan Necmettin Hacıeminoğlu Armağanı'nda yayımlanacak).

_____, "Eksilti ya da Sıfır Tekrar" (Uludağ Üniveritesi Sosyal Bilimler dergisinde yayımlanacak).